

ALTE DILEME ALE TRADUCĂTORULUI-AUTOR

Într-o superbă carte, o adevărată *summa* despre metaforă, **La Métaphore vivante** de Paul Ricoeur, pe care am tradus-o cândva (Editura „Univers“, 1985), există un pasaj despre traducere, pe care l-am remarcat încă de la prima lectură, dar la care revin acum, după două decenii de experiență ca traducător. Căci anumite adevăruri simple nu ți se impun, am constatat, nu devin cu adevărat ale tale, curgându-ți parcă prin sânge, decât atunci când ai trecut de la gândirea lor în abstract la însușirea lor, la posedarea lor printr-o practică efectivă, printr-un proces de desfacere și facere alternat (proces care, în anumite domenii, și pentru anumiți indivizi, poate continua o viață întreagă, *fără a se termina*).

La pagina 103, a ediției apărute la Seuil în 1975, stă scris: „Mais l'emploi littéraire des mots consiste précisément à restituer, à l'encontre de l'usage qui les fige, «le jeu des possibilités interprétatives résidant dans le tout de l'énonciation». C'est pourquoi le sens des mots doit être chaque fois «deviné» sans que jamais on puisse faire fond sur une stabilité acquise. L'expérience de la traduction va dans le même sens: elle montre que la phrase n'est pas une mosaïque, mais un organisme; traduire, c'est inventer une constellation identique où chaque mot reçoit l'appui de tous les autres et, de proche en proche, tire bénéfice de la familiarité avec la langue entière“.

Am dat – în acest an important pentru francofoni și francofili, când are loc *la București* „le Sommet de la francophonie“ – acest citat în franceză, pentru ca totuși *intelligentsia* română să nu piardă cu totul contactul cu practici curente la autorii români dintre cele două războaie, când făceau exegeză pe autori francezi – cf. Anton Holban despre Proust etc. Pentru că totuși suntem în anul 2006, într-o Românie care tinde să devină anglofonă, să-l traducem: „Dar folosirea literară a cuvintelor constă tocmai în a restitui, împotriva uzajului care le încremenește, «jocul posibilităților interpretative ce rezidă în întregul enunțării». Iată de ce sensul cuvintelor trebuie de fiecare dată «ghicit», fără ca vreodată să ne putem sprijini pe o stabilitate dobândită. Experiența traducerii merge în același sens: ea arată că fraza nu este un mozaic, ci un organism; a traduce înseamnă a inventa o constelație identică în care fiecare cuvânt primește sprijinul tuturor celorlalte și, din aproape în aproape, beneficiază de familiaritatea cu întreaga limbă“.

Dar cele spuse aici nu pot fi înțelese fără referire la un context teoretic mai larg (și la o *practică* a limbii și a traducerii mai largă, adică depășind sfera literaturii). Ricoeur însuși precizează, în introducerea acestui pasaj citat mai sus, și o altă evidență, pe care chiar și un traducător debutant o descoperă, încă de la prima lui încercare. Cele arătate aici despre limbă ca „mozaic“ (ca „sistem“, putem spune, traducând printr-un termen mult vehiculat de structuraliști, în descendența marelui Saussure, lingvist de geniu care are revelația limbii ca „mozaic“, ca rețea de interdependențe), deși au o valoare generală, pot și

trebuie să fie relativizate, și astfel, paradoxal, și mai bine puse în evidență, printr-o situație la cei doi poli ai limbajului: tehnic și poetic. La prima extremitate, vom constata deci o anume autonomie a cuvintelor, o anume stabilitate a sensurilor, și traducerea va trebui nu să le „ghicească“, nu să le „inventeze“, ci să le identifice conform definițiilor și uzajelor cele mai stabile. Aici deci traducătorul trebuie să caute o soluție *univocă*, și incompetența lui eventuală poate avea urmări catastrofale în viața practică (în plan moral și chiar penal): de exemplu, un prospect de medicament greșit tradus și care pune în pericol viața celui care consumă medicamentul. Pe de altă parte, la polul celălalt, cel al limbajului poetic, „instabilitatea“ sensurilor, mai exact, conștientizarea acestei instabilități și depășirea prejudecății că sensurile au fost fixate o dată pentru totdeauna prin uzaj, că fiecare cuvânt are un sens, că nu există decât o singură traducere „bună“ a lui, ridică alte probleme, care se deschid una din cealaltă. Prima idee a oricărui traducător de literatură care a depășit stadiul traducerii (aproape) *ad litteram*, al traducerii așa cum se practică ea (cu unele beneficii poate) în școli, de tipul *juxtă*, este că munca lui înseamnă pas cu pas *opțiune creatoare*, alegere, invenție. Această descoperire, care, de fapt, este momentul cu adevărat întemeietor, când traducătorul se descoperă totodată pe sine ca autor, poate duce – ea fiind fericită în sine – la foarte bune sau foarte rele rezultate.

Dacă traducătorul, intrând în vârtejul beției unei infinite libertăți auctoriale, își permite – cum constat că se întâmplă nu o dată, mai ales în poezie – orice fel de alegeri, originalul rămânând astfel doar un pretext pentru un nou text, atunci rezultatul este foarte rău pentru ideea care viza obținerea unei *trădureri*, dar nu o dată foarte rău și luat în sine, el fiind un fel de struțo-cămilă. Dacă traducătorul însă, cunoscându-și libertatea și statutul de autor, știe, în funcție de text, să-și limiteze – prin hotărâre și alegere propriei – această libertate, rezultatul va fi foarte bun. Orice text, oricât de intens poetic (deci oricât de ambiguu) ar fi – și mă refer în primul rând la poezia cu ritm tradițional și rimă –, îl obligă pe traducător să identifice o constelație de „cuvinte-cheie“ care nu pot lipsi din traducerea lui, oricât de „mare autor“ s-ar crede sau ar fi el.

Dar se mai ridică și o altă dilemă, în fața unui traducător care se știe și se vrea autor: există tipuri de poeme (sau, dacă preferați, de „proze poematice“) care trebuie traduse aproape *ad litteram*, căci orice „interpretare“ le-ar falsifica poezicitatea originară. Ce semne clare are traducătorul că se află în fața unui asemenea poem, unde sensul fiecărui cuvânt are o mare stabilitate, o autonomie, unde cuvintele sunt, după cum s-a spus, grele, consistente, opace ca niște *lucruri*?

Dacă acceptăm toate aceste premise, atunci traducătorul trebuie să fie nu numai un autor, ci și un meta-autor, un poetician și un poezician în raport cu textele autorilor pe care-i traduce și cu propriul text produs de el ca traducător.